

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми. Однією з центральних системних дефініцій політологічної науки залишається поняття «політична система суспільства». Виняткова цінність даної категорії полягає в тому, що її структурна та функціональна складність здатні скласти уявлення про ступінь політичної зрілості певного суспільства.

В той же час гострою темою сьогодення є реформування політичної системи України. Особливу увагу дана проблема викликає в світі всезростаючої дистанції між переконливими результатами відповідних процесів держав Центрально-Східної Європи та суперечливими здобутками країн СНД. Разом з тим, очевидно і те, що у відносинах між Росією та ЄС, втримувати статус України як «нейтральної держави» стає все важче, і владі слід буде зробити доленосний вибір.

Обрана тема дисертаційного дослідження має надати відповідь на питання про ступінь суспільно-політичної готовності до вступу на шлях кожного з можливих векторів. Допомогти в цьому має огляд та осмислення практик, закономірностей та специфічних особливостей у функціонуванні політичних систем країн, що розглядаються.

Обов'язковому врахуванню при цьому підлягає також факт різкого внутрішньополітичного маневру, яким стало повернення до президентсько-парламентської форми правління, на тлі безрезультатних спроб піти шляхом парламентської республіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження розроблене згідно з загальною науково-дослідною темою кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ держреєстрації 0109U000215), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета і задачі дослідження. *Мета дослідження* полягає у виявленні спільних і відмінних рис реформування політичної системи України в контексті аналогічних процесів ЦСЄ та СНД, а також визначенні національного резерву для завершення на демократичних засадах даного процесу.

Обрана мета роботи обумовила й вирішення наступних дослідницьких *задач*:

- проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до вивчення поняття «політична система суспільства»;
- визначити ступінь участі політичних партій у формуванні загального іміджу політичної системи суспільства;
- проаналізувати хід трансформаційних процесів політичних систем країн ЦСЄ крізь призму реформування дієвого парламентаризму;
- дослідити хід трансформаційних процесів політичних систем країн СНД із виокремленням деструктивних практик та чинників, що їх зумовлюють;

- проаналізувати процес реформування політичної системи України та визначити роль у даному процесі глави держави та політичних партій;
- дослідити політико-культурні зміни в українському суспільстві;
- визначити спільні риси національного фрагменту реформування з іншими пострадянськими республіками;
- обґрунтувати фактори, здатні прискорити процеси демократизації української держави.

Об'єктом дослідження є політична система України, а *предметом* особливості національного фрагменту реформування політичної системи України: в контексті трансформаційних процесів Центрально-Східної Європи та СНД.

Методи дослідження обрані у відповідності з метою і задачами наукового дослідження. Системний метод зорієнтував дослідження на розкриття цілісності поняття політичної системи суспільства та елементів, що її утворюють. Використання даного методу опосередковується тим, що політичну систему суспільства та України, зокрема, слід розглядати у розрізі її складових. Принцип протиріччя дав змогу розглянути суперечності між ідеальною формою політичної системи суспільства, якою сьогодні вважається демократична та тією, яка перманентно встановилася у в Україні. Застосування компаративного методу, дозволило виявити відмінності у розвитку окремих елементів політичної системи України, в контексті трансформаційних процесів ЦСЄ та СНД. В межах структурно-функціонального аналізу проаналізовано зв'язки між різними елементами політичної системи України, їх взаємовплив а також роль кожного у політичному процесі. Критично-діалектичний метод застосовувався з метою критичного аналізу стану політичної системи України, виявлення позитивних та негативних результатів її реформування. Нормативно-ціннісний підхід надав змогу визначити значення кожного з елементів політичної системи для становлення демократичного суспільства, проаналізувати стан кожного з них сьогодні з позиції, перш за все, досягнутого ступеня демократизму. Об'єднання історичного методу і цивілізаційного підходу дозволило визначити, стан розвитку політико-культурної оболонки українського суспільства крізь призму транзитологічних процесів. Також використані результати соціологічних досліджень проведених відомими вітчизняними центрами з метою отримання найбільш достовірної інформації з обраної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів. У рамках здійсненого автором дослідження були отримані наукові результати, які мають певний ступінь новизни.

Уперше:

в контексті трансформаційних процесів ЦСЄ та СНД здійснено аналіз реформування суспільно-політичного устрою української держави, виходячи з складного, методологічно обґрунтованого інституційного складу поняття «політична система», з метою виявлення характерних відмінностей національних політичних практик зарубіжного досвіду;

на основі визначення поширених на пострадянському просторі, але не властивих національному державотворчому процесу внутрішньополітичних та зовнішньополітичних деструктивних факторів та явищ, запропоновано систему потенціальних ресурсів та механізмів, які слід розглядати резервними у продовженні демократизації держави;

за компаративного розгляду протилежних за змістом типів політичних режимів ЦСЄ та СНД комплексно відображений негативний вплив дефіциту політичної культури у умовах перехідної демократії на важливіші ланки політичної системи: державні інстанції, партії, національне законодавство, ЗМІ;

уточнено:

елементний склад, функціональне навантаження а також поняття політичної системи суспільства, якою, на думку дисертанта, є легалізована сукупність політичних і соціальних інститутів та відносин між ними, що формують суспільство та управляють ним, забезпечуючи умови для його самобутності, захисту та подальшого розвитку;

протилежні за якісним змістом результати процесів реформування політичних системи країн ЦСЄ та СНД на інституційному, культурному-ціннісному, законодавчо-правовому, інформаційному тощо рівнях. У той час, як у Центрально-Східній частині Європи фактично реалізовано феномен парламентської демократії, політичні режими колишніх радянських республік залишаються сповненими авторитарних практик а подекуди й проявів відвертої диктатури;

залежність успішної демократизації суспільства від рівня його ціннісних установок, політичної свідомості та культури. Першопричини контрастної відмінності у демократичних здобутках двох протилежних регіонів слід шукати у політико-культурному потенціалі суспільства, компенсувати дефіцит якої у короткий строк не уявляється можливим;

дістало подальший розвиток:

обґрунтування значущості фігури президента як впливовішого інституту на території СНД, зокрема, в Україні. Тоді як на користь розвитку демократії глави держав ЦСЄ поступилися у своїх повноваженнях на користь парламентських органів, президент пострадянського зразка, законодавчий статус якого підкріплено неформальною традицією, є практично культовою фігурою щодо інших політичних акторів та інститутів;

розгляд стану партійної системи як ключового показника рівня демократії в суспільстві. Самодостатність та плюралізм в основі партійних систем регіону ЦСЄ, на пострадянському просторі, підміняється залежністю від лідера та штучністю партійного будівництва. В першу, чергу партії в СНД залежні в своєму становленні та функціонуванні від сильної президентської влади, носій якої не зацікавлений в їхньому розвитку;

опосередкованість фрагментарності політичної культури України особливостями тривалого історичного розвитку українських земель у складі різних за світосприйняттям імперій. Протилежний за змістом політико-

культурний вплив сформував різне ціннісне підгрунття у мисленні жителів заходу та сходу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дослідження можуть бути використані:

в процесі консультування політичних і адміністративних керівників. Результати проведеного дослідження дозволяють сформуванню цілісного уявлення про існуючі теоретико-методологічні концепції функціонування політичної системи;

в оптимізації процесу державотворення. Дисертація містить розробки методологічного та методичного характеру, які можуть сприяти формуванню правильного уявлення про взаємозв'язок елементів політичної системи суспільства;

в навчальному процесі при викладанні курсів з політології, культурології у вищих навчальних закладах, написанні підручників і навчальних посібників з теоретичної та прикладної політології.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження обговорювались на науково-методологічних семінарах та засіданнях кафедри політичних наук ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського». Теоретико-методологічні положення та ідеї, що розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, круглих столах: «Модернізація політичної системи сучасної України: стан та перспективи розвитку» (Луганськ, 2011), «20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього» (Київ, 2011), «Соціально-політичні і культурні проблеми сучасності» (Сімферополь, 2012), «Ціннісний вимір політичної діяльності: проблеми політичного вибору в сучасному українському суспільстві» (Херсон, 2013).

Публікації. Концептуальна основа дисертації та її результати висвітлені в 7 наукових публікаціях автора, із них шість статей опубліковано у фахових виданнях з політичних наук в Україні та одна стаття в іноземному фаховому виданні.

Структура і обсяг роботи. Структура дисертації обумовлена специфікою проблем, що стали об'єктом і предметом дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, 6 підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 195 сторінок. Список використаної літератури містить 256 найменувань (27 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Основні теоретико-методологічні підходи до поняття «політична система» проаналізовано основні наукові джерела з дослідження політичної системи суспільства, проаналізовано основні теоретико-методологічні підходи до даного поняття у вітчизняній та зарубіжній науці; досліджено внутрішній склад політичної системи та наукові погляди щодо її типологізації.

У підрозділі 1.1 «Визначення поняття «політична система» та її складових» досліджено окремі підходи до поняття «політична система» в політичній науці, які, в цілому, дають загальну картину розробки даної проблематики. На основі наукових доробок зарубіжних дослідників Г. Алмонда, М. Вебера, Д. Істона, Ч. Ендрейна, А. Лейпхарта, Т. Парсонса, радянських науковців Ф. М. Бурлацького та В. О. Шубіна, радянського і російського вченого В. Є. Чиркіна та українських вчених В. Г. Абрамовича, В. Ю. Баркова, В. М. Бебика, І. В. Гладуняка, О. О. Долженкова, В. В. Дубініна, В. С. Журавського, Ю. І. Кравченка, А. І. Кудряченка, Б. Л. Кухти, М. І. Николаєвої, Т. І. Перглер, Ф. М. Рудича, І. В. Телелим, С. С. Троян, О. А. Фісуна, А. В. Юсова та ін., зазначено, що можна виділити два підходи до поняття «політична система»: соціологічний та правовий.

Так, перше пізнання досліджуваного феномену відбувалось саме в рамках соціологічного знання, адже політична система є частиною соціальної системи тісно взаємодіючи з іншими підсистемами останньої. Припущення про те, що політична система має «вхід» і «вихід» для перетворення сигналів у вигляді вимог та підтримки, які надходять з оточуючого середовища, на політичні рішення, породило висновок про дві її базові ознаки, якими є її відкритість та респондентний характер. І хоча практичність такого уявлення про політичну систему можна підвищити за допомогою рольового та функціонального критеріїв даного підходу вже замало задля ефективного застосування у сучасній політологічній науці.

В той же час, доведено, що більш адаптованим до сьогоденних вимог поняття «політична система» робить правова концепція, в рамках якої її визначають більшість вітчизняних учених. Незважаючи на широке коло вироблених політологічним знанням визначень, у яких одні автори ставлять наголос на інституціональному підґрунті політичної системи, а інші – на класовій спрямованості, концентрації владних ресурсів, законодавчому підґрунті тощо, всі вони достатньою мірою розкривають сутність поняття, що досліджується.

У підрозділі 1.2 «Основні теоретико-методологічні підходи до типологізації політичних систем та їх функціонального навантаження» визначено, що політична система суспільства – це легалізована, в законодавчому плані конституйована інституціональна система, в якій можливо виділити дві основні групи функцій: загальні функції, які виконує політична система в цілому і особливі функції, які виконують окремі суб'єкти та інститути політичної системи. Незважаючи на зовнішню уніфікованість функціональної складової для будь-якої моделі політичної системи, слід застерегти, що якісний зміст певної функції залежить від конкретного типу системи.

Наведені класифікації здійснюваних функції дозволяють зробити висновок про те, що основним завданням системи є максимальне використання ресурсів суспільства з метою обертання та зміцнення даної політичної системи.

Завершуючи питання функціональної складової, слід резюмувати, що для повного уявлення про категорію політичної системи буде замало використання лише структурного та інституційного методів, адже виявити окремі сторони існування системи, перш за все, у її взаємодії із внутрішнім та зовнішнім середовищем, можливе при використанні також функціонального методу.

В свою чергу, на відміну від дискурсу про функціональну складову, який є більш сталим, перспективним напрямком для дослідників залишається питання типологізації політичних систем, що виправдовується появою нових держав та змінами у суспільно-політичних устроях вже існуючих. Слід зазначити, що на сьогодні політичних систем, які б повністю відповідали будь-якому з наведених різними авторами типів, не існує. Найрозповсюдженішим буде тип політичної системи, який поєднує певні риси окремих систем, нехай навіть із істотною перевагою чи то в бік демократії, чи то в бік тоталітаризму. Так, наприклад, країни з ознаками тоталітаризму, авторитаризму вимушені під тиском міжнародної спільноти або пом'якшувати державну участь у тих або інших сферах життя суспільства, або принаймні заперечувати проти «безпідставних» звинувачень, якщо такі є.

У висновках до першого розділу відзначається загалом більш високий емпіричний та еволюційний потенціал правової концепції у порівнянні із соціологічною, яка, хоча і створює певне уявлення про визначальні принципи функціонування політичної системи, та характеризується високим ступенем абстрактності. Відзначається важливість функціонального навантаження, оскільки саме воно дозволяє якнайширше розкрити зміст та особливості політичної системи суспільства. При цьому, визначальний вплив на характер функціональної складової здійснює тип політичної системи, адже від цього залежить ступінь орієнтації функцій на задоволення потреб, перш за все, самого суспільства.

У другому розділі **«Трансформація політичних систем країн Центрально-Східної Європи та СНД»** розглядаються полярні за характером трансформаційні процеси на рівні політичних систем країн ЦСЄ та СНД. Особлива увага приділяється результативності становлення партійних систем, як важливого індикатора затвердження плюралізму та демократії.

У підрозділі 2.1 *«Трансформація політичних систем країн Центрально-Східної Європи посткомуністичної доби»* продемонстровано процес затвердження демократичних інституцій та цінностей у країнах ЦСЄ. Ставлячи за мету подати реформування суспільно-політичних устроїв відповідних країн у розрізі виокремлених у першому розділі роботи елементів політичної системи, дисертант приймає до уваги те, що два десятиліття є замалим періодом, аби на рівні політичної свідомості та культури відбулися істотні зміни, а провідну роль серед усієї множини акторів політичної організації суспільства у ЦСЄ перейняли партії. При цьому, політико-культурний стан східноєвропейських суспільств приводиться в якості важливішої детермінанти перетворень партійної системи,

законодавства та ЗМІ, а зміцнення партій розглядається як поступовий процес затвердження головної ознаки демократичного режиму – парламентаризму.

Разом із тим, незважаючи на загальний сприятливий фон, задля здійснення демократичних перетворень, в країнах регіону продемонстровано різний характер перебігу трансформаційного процесу. Окрім спроб якщо не відвертої реанімації старого режиму, то намагання керуватися авторитарними методами у здійсненні державної політики (Словаччина), не всюди гучні законодавчі зміни були підкріплені згодою ексноменклатури поступитися у повноваженнях продемократичним елітам (Румунія) та, в свою чергу, здатністю останніх ділити владу вже між собою у цивілізований спосіб (Болгарія).

У підрозділі 2.2 «Проблема становлення політичних систем в умовах авторитарних режимів країн СНД», привертається увага до факторів, що заважають становленню демократії у колишніх радянських республіках. В той час, як позбувшись патронату СРСР, суспільства та еліти ЦСЄ вдалися до розвитку демократичних інституцій і цінностей заснованих, перш за все, на плюралізмі, на пострадянському просторі, проблемою стало вже лише їх запровадження та адаптація. Зазначається типова для регіону інституціональна та неформальна перевага на користь президентської влади, в той час як перспективи у розвитку парламентаризму вбачаються лише там, де не вдалося затвердитися моделі авторитарного глави пострадянської держави (Киргизія та Молдова).

Як і у ЦСЄ визначальним у характері трансформаційних змін виступило ціннісне підґрунтя пострадянських суспільств, яке тут, однак природно виявилось менш придатним задля сприяння демократизації. Акцентується увага на глобальних ціннісних особливостях центрально-азійських суспільств, наявність яких, на думку автора роботи, ставить під сумнів вірогідність реалізації демократичних процедур без втручання цивілізаційних культурних чинників, не сумісних з уявленнями про демократію.

У *висновках* до другого розділу відзначається поступовий, але невідворотний процес становлення парламентаризму як керівного принципу побудови влади та загальна реалізація ідеї багатопартійності у країнах ЦСЄ. В той же час увага акцентується на проблемі відмови в СНД від комуністичного минулого, також деструктивними до розвитку демократії факторами тут виступають надпотужний інститут президента, дисонанс у проголошених та законодавчо закріплених демократичних цінностях і реальних діях влади, слабкі політичні партії, поширеність технології «партія влади», певна кількість міжнаціональних конфліктів, клановість, заангажовані ЗМІ тощо.

У третьому розділі «Реформування політичної системи України як необхідна умова демократичних перетворень» розглядається спроба демократизації українського суспільства в контексті боротьби між

намаганням встановити парламентаризм та непоступливою президентською владою.

У підрозділі 3.1 «Недемократичне становлення владних інституцій та проблема законодавчого забезпечення» увага акцентується на невідповідності суспільно-політичної системи «радянської» України до незалежного існування. На кшталт інших союзних республік доведено хибність думки про блокування ролі компартії як запоруки неодмінного покращення. Дезорієнтація суспільства у принципах і процедурах функціонування демократії постійно провокувала прихильність до протилежних тенденцій.

До цього часу ролі навіть не головного, а принаймні рівного політичного опонента та актора, не можуть набути політичні партії, процес становлення у єдину ефективну систему яких, характеризується лише поодинокими проявами. Залежність від лідера, штучне фінансування, низька членська чисельність, відсутність ідеологічної конкуренції, непостійне виборче законодавство тощо продовжують знижувати політичну спроможність партійних організацій.

В той же час, автор зауважує на переважній участі в українській політиці президента. За умов пригніченості та розгубленості суспільства, фігура сильного глави держави природно набирає ознак культовості, адже привертає до себе увагу, як до ключового актора, незалежно від характеру здійснюваної політики. Почергово українські президенти доводили відсутність намірів ділитися повноваженнями із парламентом. Не було віднайдено спільної мови у співпраці глави держави та законодавчого органу і в умовах парламентсько-президентської республіки, яка на момент свого запровадження влаштувала більшість політичних сил. Таким, президент для України залишається і сьогодні, «переконаний демократ» напередодні виборів, що поступового перетворюється на державця, який прагне максимальної концентрації у своїх руках влади та свободи у її використанні.

У підрозділі 3.2 «Амбівалентність ціннісної системи суспільства та шляхи її подолання в контексті затвердження демократичних цінностей» першопричиною недалекоглядності та всієї множини деструктивних практик національного політикуму, дисертант вбачає у надто вбогому ціннісному підґрунті нації, що бере свій початок від протистояння полярних культур різних імперій, у складі яких в різні часи перебували українські землі. Розглядаючи ціннісні характеристики українців, серед яких виділяються тоталітарні схильності, амбівалентність, невіра у власні сили, популізм, інертність, патерналізм, політико-світоглядна некомпетентність тощо, дисертант переломлює їхній вплив на результати участі їх носія у суспільно-політичному житті.

В силу надмірної заангажованості, не здатні повною мірою сприяти демократизації українські медіа. Окрім спроб втручання у діяльність ЗМІ влади, національні телебачення та преса перебувають у надмірній залежності від олігархічного капіталу, що накладає відбиток на правдивість та об'єктивність медійного продукту.

У *висновках* до третього розділу зазначено, що політична система України сьогодні є поєднанням здебільшого фасадного типу демократичних цінностей, поширеного і нав'язливого застосування авторитарних практик із додаванням потужної кланово-олігархічної складової.

Непідготовленість «нової» еліти до управління та прийняття самостійних рішень у власній державі на початковому етапі незалежності призвела до подальшого розчарування суспільства в нових суспільно-політичних умовах. Як президент, так і політичні партії виявили себе неефективними інститутами у захисті прав громадян, а пошуки оптимальних форм їхньої взаємодії відшукують по сьогоднішній день.

Між тим, проблема виходу України на новий європейський рівень суспільно-історичного розвитку знаходиться в ментально-ціннісній площині, якісні зміни на рівні якої можливі лише за усвідомлення українською владою крайньої необхідності негайних зрушень, без чого активізувати позитивні якості та потенції розгубленого суспільства буде вкрай важко.

У *висновках* засвідчено, що складна за змістом та функціональному навантаженню дефініція «політична система суспільства» продовжує залишатись актуальним напрямом політологічних досліджень.

У ході дослідження даного поняття, наукою було вироблено дві концепції до його розгляду: соціологічна і правова. Перша розглядає аналізовану дефініцію як частину соціальної системи, механізм якої має «вхід» і «вихід» і перетворює сигнали, які надходять з оточуючого середовища, на політичні рішення. При цьому, в силу істотної долі абстрактності, що значно звужує функціональність такого підходу, він є менш вживаним сьогодні.

В той же час більш популярною залишається правова концепція, що розглядає політичну систему суспільства як низку формальних та неформальних політичних інститутів, які регулюють життя суспільства та забезпечують стабільність його існування.

Саме в рамках правової концепції, на думку автора роботи, політичною системою суспільства є легалізована сукупність політичних і соціальних інститутів та відносин між ними, що формують суспільство та управляють ним, забезпечуючи умови для його самобутності, захисту та подальшого розвитку.

Будучи складовою політичної організації суспільства та інституційної підсистеми, важливішу роль у політичній системі виконують політичні партії, які уособлюють інтереси значної частини суспільства. По становленню партій в єдину та ефективну систему, можна оцінювати перспективи парламентаризму в певній державі, як важливішого критерію демократизації суспільства.

У порівнянні із регіоном СНД, значно вагомішою виявилась участь політичних партій у трансформаційних процесах ЦСЄ, що свідчить про загальне тяжіння європейських суспільств до плюральних засад в організації їхнього буття. За роки відновлення багатопартійності нарівні із різними за ідеологічним змістом новоутвореними партіями, що прагнули утвердитись,

шанс відновити свою діяльність отримали історичні партійні організації. Не є дивним отримання депутатських мандатів у парламентах ЦСЄ представниками націоналістичних партій та партій національних меншин. Розвиток партійних систем ЦСЄ засвідчив загальну реалізацію феномену парламентаризму.

Визначальним чинником показових результатів реформування політичних систем ЦСЄ за переконанням дисертанта став рівень політичної свідомості та культури, який, однак, навіть у межах даного регіону виявився не всюди однаковим. Виходячи з проаналізованого матеріалу, до країн лідерів регіону за цим важливим показником, автор роботи відносить Чехію, Угорщину та Польщу, в той час як меншим рівень політичної культури є у Словаччини, Болгарії та Румунії.

На відміну від регіону ЦСЄ (окрім Чехії), багатьом країнам колишнього СРСР досі не вдалося рішуче відмовитися від спроб реанімації комунізму. Окрім прикладів, зайняття комуністами вагомих позицій у владі, в численних випадках вони осіли у складі нових політичних сил.

На реформування політичних систем на пострадянському просторі болісно впливала ціла низка деструктивних практик та чинників, до найбільш поширених серед яких слід віднести: надпотужні інститути президента, реалізацію феномену «партія влади», поширені у регіоні міжнаціональні конфлікти. У Центральній Азії перелік наведених негативних факторів доповнюється проблемами етнічного, кланового та релігійного змісту.

Незрівнянно впливове місце серед інших політичних акторів у країнах СНД відводиться главі держави. Коло повноважень та висока ступінь неформальної складової в політичних відносинах зумовлюють численні ризики виникнення суперпрезидентських режимів аж до затвердження диктатур в їх чистому вигляді. Набуваючи виключних повноважень у формуванні виконавчої влади, перетворюючи незалежні парламенти на «керовані» та приборкуючи ЗМІ, нерідко глави пострадянських держав фактично узурпують владу. Следством такого перерозподілу політичного впливу стає падіння рівня партійної участі у здійсненні державної політики, псевдодемократичність інших важливих соціально-політичних інститутів та процесів, порушення прав та свобод громадян, цензура тощо. Між тим, незважаючи на всі негативні наслідки президентського всевладдя, подібні практики знаходять свій прояв у формах державного правління регіону, більшість з яких є президентськими, в той час, як інші балансують на межі перерозподілу владних повноважень між главою держави та парламентом.

Явищем, що продовжує чинити деградуючий вплив на розвиток парламентаризму у майже всіх республік колишнього СРСР залишається феномен «партії влади». Штучність та нав'язливість даного явища заважає не тільки природному розвитку партійних систем регіону СНД, а й накладає негативний відбиток на функціонуванні всього державно-управлінського механізму.

Руйнівним чинником для перебігу трансформаційних процесів частки країн СНД стала низка етнополітичних конфліктів, стрімкість та масштаб

поширення яких швидко розвінчали тезу про радянський народ як про «нову історичну спільність». Саме етнонаціональні ідеї набули вигляду гасел для багатьох новоутворених рухів та течій із властивою їм ворожістю, що певний час фактично уособлювали партійні організації. Незважаючи на досягнення із розпадом СРСР мети багатьох етнонаціоналістичних організацій у вигляді отримання незалежності, збройні конфлікти продовжують виникати в межах окремих новоутворених держав.

Отже, наведені фактори зробили процес реформування політичних систем колишніх союзних республік несхожим на східноєвропейський варіант. Якщо спільним кроком і став відхід від образу «держави-партії», загальному фону трансформаційних змін тут властивий інший характер.

В загальну картину трансформаційних змін на пострадянському просторі вельми вписується і український сценарій реформування політичної системи.

Найбільш помітну роль у реформуванні суспільно-політичного устрою України подібно країнам СНД та навпаки, на відміну від регіону ЦСЄ, продовжує відігравати президент. Залишаючись замріяним у «сильній руці», яка б навела лад у країні, українське суспільство готово наділити найширшими повноваженнями першу особу, яка буде готовою до цього. За переконанням дисертанта, саме таким станом суспільства, що чекало на зміни, і скористалися троє перших президентів України. Між тим, після приходу до влади, український президент не порушує сформований образ національного політика, який не зв'язує себе передвиборними обіцянками. Прагнучи максимального впливу на формування внутрішньої та зовнішньої політики, для глави української держави не природно брати на себе відповідальність за результат, якщо він негативний.

Суперечливий характер від здобуття незалежності Україною і до цього часу має процес формування дієвого парламентаризму. Із заявами еліт про необхідність розвитку політичних партій, явно дисонують дії влади, які не відповідають проголошеним намірам. Зазначене спостерігається як у несприятливому законодавчому оформленні діяльності партійних організацій, так і на рівні відносин з іншими політичними інститутами і, перш за все, із президентом. Сильному главі держави апріорі важко бути зацікавленим у розвитку партій, як фактично його конкурентів. Негативно відобразитися на розвитку партійної системи Україні продовжують також прив'язаність рейтингу партій до іміджу їхнього лідера, практична відсутність ідеологічної ідентичності, матеріальна залежність, низький рівень довіри населення, слабка політична активність громадян, застаріла конфронтаційна риторика тощо.

Порівняння українського варіанту реформування політичної системи із відповідними державотворчими процесами ЦСЄ та СНД наглядно продемонструвало, що маса кризових та антидемократичних за своїм змістом характеристик, якими визначається національний фрагмент, є в першу чергу відображенням низького політико-культурного потенціалу українського суспільства.

На відміну від того, як високий рівень політичної свідомості та культури суспільств ЦСЄ дозволив стати ефективною роботою «круглих столів», як способу розв'язання суспільно-політичних криз, мирно ділити національне майно (на прикладі Чехії та Словаччини), бути запорукою становлення громадянського суспільства, парламентаризму, незалежних ЗМІ тощо, незначний ціннісний доробок українського народу виявився замалим для проведення реформ у подібному цивілізаційному ключі.

На процес реформування політичної системи продовжує чинити деструктивний вплив підданська та фрагментарна політична культура українського населення, негатив від яких ще більш девальвується амбівалентністю, тоталітарними схильностями, невірою у власні сили, популізмом, інертністю, патерналізмом, політико-світоглядною некомпетентністю тощо.

Як наслідок – український варіант реформування, вельми органічно вписується у модель, що стала типовою для пострадянського простору та для якої характерні:

- імітація демократичних цінностей, яка лише шкодить іміджу держави;
- проблеми із реалізацією первинних прав та свобод громадян та як наслідок - труднощі у затвердженні громадянського суспільства;
- практика авторитарних домагань з боку глави держави, що ускладнює розвиток всіх без виключення політичних інститутів та, перш за все, парламентаризму;
- формалізм у принципі поділу влад, що робить неможливою реалізацію принципу стримувань та противаг;
- правовий нігілізм, який унеможливує функціонування політичних інститутів у законодавчому полі;
- популізм, що став ледве не первинною характеристикою позиціонування українських політиків та діяльності всіх без виключення владних структур;
- корупція, яка стала невід'ємною частиною життя суспільства;
- ситуативність та нестабільність законодавства, що заважає стабільному і сталому розвитку суспільства;
- заангажовані ЗМІ, які, з одного боку, є залежними від своїх господарів, а з другого зазнають тиску влади.

Разом із тим, дисертанту вдалося сформулювати перелік факторів, які мають бути використані народом та владою заради загальнонаціонального порозуміння, єднання та виходу української держави на новий рівень суспільно-історичного розвитку, а саме:

- переконливість громадян України у непорушності її унітарного устрою;
- більшість громадян вважають демократичний режим найбільш прийнятним для України та поділяють ідеали демократії;
- досвід проведення виборчих процедур, визнаних демократичними;

- для більшості громадян є неприпустимим безпідставне обмеження прав особи;
- наявність потужної для пострадянського простору опозиції;
- досвід зміни влади мирним шляхом;
- суспільство разом готове підтримати єдиного національного лідера, який продемонструє готовність докласти усіх зусиль заради підвищення добробуту українських громадян та стабільності;
- велика частина населення, готова підтримати євроінтеграційні прагнення держави;
- наявність розгалуженої мережі потужних ЗМІ;
- відсутність гострих протиріч на національному, етнічному, релігійному, клановому тощо підґрунті;
- Україна позиціонує себе мирною європейською державою та не є стороною у тліючих збройних конфліктах.

Отже, незважаючи на те, що за багатьма характеристиками суспільно-політичного розвитку Україну зарано ставити в один ряд із західними демократіями, суспільство демонструє здатність та бажання бути часткою більш розвинутої європейської спільноти і тому заслуговує на отримання цього історичного шансу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Пальшков К. Поняття «політична система» та її складові / К. Пальшков // Політологічні записки: Збірник наукових праць. Вип. 4. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 380-387.
2. Пальшков К. Посткомуністична трансформація країн Центрально-Східної Європи / К. Пальшков // Політологічні записки: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6). – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 391-400.
3. Пальшков К. Посткомуністическая трансформация стран Закавказья: партийный аспект / К. Пальшков // *Administrare Publică. Revistă metodică-științifică trimestrială*. – 2013. – № 1(77). – С. 114-118.
4. Пальшков К. Посткомуністична трансформація партійних систем країн Центральної Азії / К. Пальшков // Політологічні записки: Збірник наукових праць. Вип. 1. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 284-291.
5. Пальшков К. Вчасне та ефективне реформування національних законодавств як чинник посткомуністичної трансформації країн Центрально-Східної Європи / К. Пальшков // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013. – № 2 (32). – С. 96-100.
6. Пальшков К. Проблеми становлення багатопартійності в Україні / К. Пальшков // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – 2013. – № 49. – С. 111-119.
7. Пальшков К. Легіслатури Л. М. Кравчука та Л. Д. Кучми як період становлення та затвердження авторитарного іміджу українського

президентства / К. Пальшков // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – 2013. – № 50. – С. 194-201.

АНОТАЦІЯ

Пальшков К. Є. Політична система України: національний фрагмент реформування в контексті трансформаційних процесів Центрально-Східної Європи та СНД. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

Проаналізовано поляри за змістом процеси трансформації політичних систем країн ЦСЄ та СНД. Зазначено, що роль головних акторів під час суспільно-політичних змін у ЦСЄ перейняли політичні партії, ефективна конкуренція яких зробила можливим затвердження парламентаризму у якості ідеології владарювання. У протиріч цьому, ключовими фігурами у політиці колишніх радянських республік залишаються авторитарно орієнтовані глави держав, що істотно перешкоджає укоріненню демократичних традицій, зокрема, становленню дієвої багатопартійності. Здійснено комплексне дослідження реформування політичної системи України в контексті трансформаційних процесів ЦСЄ та СНД. Доведено, що модель реформування політичної системи українського суспільства в цілому відповідає прорадянському варіанту трансформації. Однак, в той же час, низка характерних особливостей державного-політичного розвитку виступає на користь здатності українського народу утвердитися в якості частини демократичної європейської спільноти.

Ключові слова: політична система суспільства, реформування, трансформація, політичні норми, політичні партії, президент, політична культура, політична свідомість, ЗМІ.

АННОТАЦИЯ

Пальшков К. Е. Политическая система Украины: национальный фрагмент реформирования в контексте трансформационных процессов Центрально-Восточной Европы и СНГ. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

Осуществлено комплексное исследование реформирования политической системы Украины в контексте трансформационных процессов Центрально-Восточной Европы и СНГ. Исследованы основополагающие концепции по определению феномена политической системы общества. Проанализированы полярные по содержанию процессы трансформации

политических систем стран ЦВЕ и СНГ. Отмечено, что роль главных актеров во время общественно-политических изменений в ЦВЕ переняли политические партии, эффективная конкуренция которых сделала возможным утверждения парламентаризма в качестве идеологии властвования. В противовес этому, ключевыми фигурами в политике бывших советских республик остаются авторитарно ориентированные главы государств, что существенно препятствует укоренению демократических традиций, в частности, становлению действенной многопартийности. В качестве первопричины противоположных по содержанию результатов трансформации рассматривается ценностная основа восточноевропейских и постсоветских обществ. Обращено внимание на концептуальное отличие мировосприятия центрально-азиатских общностей постсоветского пространства, где позиционирование институтов демократии выдает их откровенно заимствованный характер. Доведено, что модель реформирования политической системы украинского общества в целом соответствует постсоветскому варианту трансформации, которому свойственны общий фасадный характер демократических ценностей, сверхмощные президентские институции, малоэффективные партийные системы, проблемы с реализацией гражданских прав и свобод, коррупция, низкий уровень политической культуры, зависимые СМИ и др. В то же время главным препятствием на пути преодоления приведенных деструктивных практик усматривается подданская и фрагментарная политическая культура украинского общества, возможности которой еще более девальвируются признаками амбивалентности, патернализма, инертности, популизма, неверием в собственные возможности, политико-мировоззренческой некомпетенцией, тоталитарными склонностями и др. Однако, в то же время, ряд характерных особенностей государственно-политического развития подтверждают потенциальные возможности украинского народа состояться в качестве демократической общности. К важнейшим из них следует относить то, что большей части украинского общества импонируют идеалы демократии и европейский путь развития.

Итак, несмотря на то, что де-факто еще рано считать Украину страной с устоявшимися демократическими традициями, тем не менее она объективно демонстрирует способность и желание быть частью более развитого европейского сообщества и потому заслуживает получения этого исторического шанса.

Ключевые слова: политическая система общества, реформирование, трансформация, политические нормы, политические партии, президент, политическая культура, политическое сознание, СМИ.

SUMMARY

Palshkov K. Political system of Ukraine: national fragment of reformation in the context of transformation processes of Central Eastern Europe and CIS. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – State Institution «Southern National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odessa, 2013 .

Complex research of reformation of the political system of Ukraine is carried out in the thesis. Polar processes of transformation of the political systems of countries of CEE and CIS are analyzed. It is marked that role of main actors during social and political changes in CEE was taken by political parties, the effective competition of which made it possible to establish parliamentarianism as a ruling ideologeme. In contradiction to it, the key figures in the policy of former Soviet republics are the authoritarian oriented heads of the states; this fact substantially hinders the consolidation of democratic traditions, in particular, the formation of effective multi-party system. It is proved, that the model of reformation of the political system of Ukrainian society on the whole corresponds the postsoviet variant of transformation.

Keywords: political system of society, reformation, transformation, political norms, political parties, president, political culture, political consciousness, mass-media.